

Güncel Bir Kent Sorunu: Kentsel Dönüşüm(*)

A. Ege YILDIRIM

Şehir Plancısı

Tarihte ilk ortaya çıkışlarından bu yana içinde bulundukları doğal ve sürekli evrilme sürecinde, kent mekanları, sosyo-ekonomik, politik, teknolojik vb çeşitli dinamikler ve baskılar yoluyla değişmekte ve dönüşmektedir. Ancak dünyada son iki yüzyıldır, özellikle sanayi devrimi sonrasında Batı'nın kentleşme ve planlama yazınında belirli bir yer edinen kentsel dönüşüm olgusu, Türkiye'de de son birkaç yılda, adeta tırmak içine alınmış özel bir kavram olarak yeniden yorumlanarak kamuoyuna sunulmuş, yeni ve özel yasalara konu olmuş, böylece de gündemdeki tartışmalarda önemli yer edinmiştir.

Tartışmaları izlerken ve konu ile ilgili bilgi birikimini gözden geçirirken, kentsel dönüşüm konusunun çok geniş ve çapraşık şekillerde ele alındığını görmek mümkündür. Böyle bir ortamda, konuya tutarlı bir çerçeve getirmek adına, kentsel dönüşümün kavramsal tanımlarını yeniden incelemek, ve konunun çeşitli boyutlarını, 'kentsel dönüşüm bir kent için gerekli midir?' ve gerekli ise 'kentsel dönüşüm nasıl olmalıdır?' soruları eşliğinde ele almak, izlenecek uygun bir yöntem gibi görünmektedir.

Kentsel Dönüşümün Günümüze Kadarki Gelişimi

19. yüzyılda sanayileşme ile birlikte Batı ülkelerinin büyüyen kentlerinde işçi sınıfının yaşadığı

sosyal ve ekonomik çöküntü alanlarını iyileştirme gereksinimi ile 20. yüzyılın daha sonraki dönemlerinde işlevsizleşmiş sanayi alanlarını yeniden değerlendirme girişimleri, kentsel dönüşümün temellerini oluşturmaktadır. 1980'lerden itibaren, şehirlerde kamu – özel sektör ortaklığı eliyle tasarlanan 'öncü projeler', kentsel ekonomik gelişmenin tetikleyicileri olarak görülmüş ve buna uygun olarak çizilen yeni kurumsal çerçevede kentsel dönüşüm projelerine özgü birlikler, ajanslar vb yeni kurumlar oluşturulmuştur. Son dönemde ise, kamu ve özel sektörün yanında yurttaşların ve sivil toplum kuruluşlarının da dahil olduğu, çok aktörlülüğe, katılıma ve planlama sürecinin ortaklaşa tasarımına dayalı 'stratejik planlama' yaklaşımları öne çıkmıştır.

Türkiye'nin son elli yıllık kentleşme dinamiklerine bakıldığında ise, Batı'dakine koşut gelişmeler yaşandığını, ancak bunların özellikle gecekondu olgusu ile ilişkili olarak, ülkemize özel biçimlerde gerçekleştiğini görmekteyiz. 1950-1980 arasında, ülkedeki ekonomik büyüme ve sanayileşmeye koşut biçimde, göç alarak hızla büyüyen kentlerin çeperlerinde oluşan gecekonduların zamanla apartmanlaşması, imar programları dışında emrivakilerle gelişen büyük kent parçaları doğurmuş, 1960'lardan 1980'lerin sonlarına kadar süren imar afları yoluyla kentsel ve kırsal bölgelerde çeşitlenen kaçak yapılaşma önce meşrulaştırılmış,

* Bu yazı Ankara Üniversitesi Sosyal Çevre Bilimleri Doktora Programı kapsamında Prof. Dr. Ruşen Keleş ve Prof. Dr. Aytegin Kaplan Mengi tarafından verilen Kent Planlamasının Tüzel ve Yönetel Boyutları dersi için Ocak 2006'da hazırlanan ödevde dayanarak yazılmıştır.

sonra da çeşitli dönüşüm süreçlerinin zemini olmuştur.

1980'lerden bu yana etkisini artırmakta olan küreselleşme, liberalleşme ve özelleştirme eğilimleri ile, Türkiye'deki başlıca kentlerin küresel kent sistemleriyle bütünleştirilmesi çabaları; nitelikli işgücü talebinin doğması, kent içinde ruhsatlı ve ruhsatsız yapılaşma, konut, sanayi, merkez ve kıyılarda dönüşüm, ve örgütlenmede ağırlığın merkezi kamu kurumlarından yerel yönetim – özel sektör işbirliklerine kayması gibi sonuçları beraberinde getirmiştir. 2000 sonrasında da özel sektörün ağırlığı artarak devam etmekte, bir yandan da dünyada yaygınlaşan katılımcı 'süreç tasarımı' ve 'dönüşüm stratejileri' söylemleri vurgulanmaktadır. Ancak bu stratejilerin uygulama sürecinde sivil toplum kuruluşlarının ve halkın katılımının gerçekleşmediğine dair yapılan yoğun eleştiriler yapılmaktadır. Tüm bu etkenlerin ortaya çıkardığı durum, kentsel dönüşüm ile ilgili yaşadığımız olayların ardındaki farklı dinamiklerin anlaşılması gereğine işaret etmektedir. Böylece bu gündemin neden içinde bulunduğumuz şu dönemde karşımıza çıktığını da anlamamız mümkün olabilecektir.

Temel Tanımlar

Kentsel dönüşümünü en genel anlamda tanımlayacak olursak, bu olguyu 'değişime uğrayan kentsel bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel sorunlarına kalıcı bir çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir bakış (vizyon) ve eylem' olarak özetlememiz mümkündür. Bu kapsamda, kentsel bozulma süreçlerinin anlaşılması ve üzerinde uzlaşılması, toplum sağlığı için düşük yaşam koşullarının iyileştirilerek fiziksel ve sosyal altyapı eksikliklerinin giderilmesi, sorunların eşgüdümlü ve sürekli bir biçimde çözülmesi, yeni alanlar yerine varolan kentsel alanların planlanması ve yönetimi ve kentsel dokuda yitirilmiş sürekliliklerin yeniden sağlanması, dönüşümün vurgulanan diğer yönleri arasındadır.

Kentsel dönüşüm eylemlerinin başlıca amaçları, kent planlamasının da temel amaçlarıyla örtüşen bir şekilde tanımlanabilir:

- Kentsel refah ve yaşam kalitesinin artırılması, kent merkezlerin gelirlerinin artırılması ve kentlerin ekonomik rekabet edebilirliğinin sağlanması,

- Fiziksel koşullar ile toplumsal sorunlar arasında ilişki kurularak, sosyal dışlanmanın azaltılması,

- Kentsel politikanın çok paydaşlı ve katılımlı planlama yoluyla demokratik bir doğrultuda şekillendirilmesi,

- Kentsel alanların etkin kullanımı ile gereksiz yayılma ve israfın önlenmesi, böylece çevrenin korunması ve geliştirilmesi,

- Dönüşümüne konu alanların şehrin geneli ile bütünleştirilmesi,

- Kentsel alanların doğasındaki sürekli değişim ihtiyacına cevap verilmesi.

Kentsel dönüşümün temel yapısal özellikleri ise şöyle sıralanabilir:

- Somut göstergeleri fiziksel yapı, işlev ve sosyal tabaka değişimleri olan dönüşüm, fiziksel yönünün yanı sıra sosyal, ekonomik, yasal, yönetsel, politik vb çok yönlü dinamikler içermektedir.

- Kentsel dönüşüm ihtiyacını doğuran başlıca kentsel bozulma türleri, yapı stoğunun bakımsızlaşması ve yapısal sağlamlığının yitirmesine bağlı fiziksel, işlevlerin nitelik veya kent içindeki konum açısından uygun olmayışından doğan işlevsel, ve çevresel kalitenin düşmesine bağlı oluşan imaj sorunlarını kapsamaktadır.

- Bugün anladığımız anlamı ile 'kentsel dönüşüm', belirli sosyal grupların hareketlerine dayalı 'kendiliğinden' gelişimlerden ziyade, toplumsal, ekonomik ve politik amaçlarla dışarıdan özel bir müdahale sonucunda gerçekleşen planlı bir girişimdir. Kendiliğinden yenilenmenin kente maliyeti, planlı yenilenmeden daha yüksek olup, plan – program dışı yatırım oldu-bittileri, ulusal ekonomi açısından da sorunlar doğurmaktadır (Keleş 2005: 433-436).

- Dönüşüm, yapıların hemen tükenmeyen ekonomik ömrü, korunması gerekli tarihi, kültürel ve sembolik değerleri, kentsel yer değiştirmenin maliyetleri ve sınırlanmış imar hakları gibi dönüşüm hızını denetleyen çeşitli direnç unsurları ile karşılarak bir mücadele konusu olabilmektedir (Tekeli 2003: 4-5).

İlk ortaya çıkışından bu yana farklı şekillerde ele alınan kentsel dönüşüm (urban transforma-

tion, urban regeneration), müdahale şekilleri ve derecelerine göre çeşitli isimler altında alt-tür- lere ayrılmaktadır. En eski ve radikal müdahale yöntemi olan kentsel yenileme (urban renewal) mevcut dokuların yıkımını ve yeniden imar edilmesini içermektedir. İstanbul'daki Menderes imarı, Tarlabası Bulvarı operasyonu ve Haliç kıyı düzenlemeleri gibi uygulamalar buna örnektir. Kentsel yenileme ve buna yakın bir müdahale olarak kentsel yeniden inşa (urban reconstruction), kentlerdeki sosyal gruplara etkileri ve tarihi dokularda neden olduğu yıkımlar açısından eleştirilmiştir. İlerleyen yıllarda, toplumsal sorunlara daha duyarlı, sorunların ekonomik kaynaklarına odaklı ve daha ılımlı müdahaleler içeren kentsel iyileştirme (urban improvement) ve kentsel sağlıklılaştırma (urban rehabilitation) yaklaşımları tercih edilmiştir. 1980'li yıllardaki yerel yönetim – özel sektör ortaklıklarına kayma sürecinde benimsenen yaklaşım, kentsel yeniden yapılandırma / geliştirme (urban redevelopment) olmuştur. Son yıllarda Avrupa Birliği'nin desteğiyle, girişimci ve rekabetçi yerel yönetimlerin sürdürülebilirlik, kültür, turizm, ve kent imajını yükseltme odaklı kentsel canlandırma (urban revitalization) ve kentsel koruma (urban conservation) projeleri yaygınlaşmıştır. Her ne kadar kentsel dönüşümü bilinçli ve planlı bir müdahale olarak tanımlama gereği belirtile de, kentteki bazı sivil grupların inisiyatifleriyle ortaya çıkıp kent yönetiminin de zamanla müdahil olduğu bir dönüşüm süreci de soylulaştırma / mutenalaştırma (gentrification) olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada birçok ülkede 1980'lerden sonra tarihi ve merkezi kent dokularına orta ve üst sınıfların yerleşmesi ile beliren bu olgunun Türkiye'deki kayda değer yansımaları İstanbul'un bazı eski mahallelerinde ve Antalya Kaleiçi'nde görülmektedir.

Dönüşümün ardındaki çok-yönlü dinamikleri incelemeye başlarken, dönüşümün ardındaki sosyo-ekonomik etkenlerin dışavurumu olarak bazı fiziksel ve işlevsel yönlerine değinmesinde fayda vardır. Öncelikle, dönüşümle ilgili alanların tanımlarken büyük ölçüde bu alanların fiziksel, konumsal ve mekansal karakteri kullanılmaktadır; kentin bütünsel fizyonomisi zaman içinde yeni biçimler alırken, daha sık olarak, kent merkezleri, tarihi alanlar, kent çeperleri, gecekondu bölgeleri, çöküntü alanları, afet riski altındaki alanlar gibi belirli kent parçaları ayrı ayrı dönüşmektedir.

Konut alanlarının merkezi iş ve karma kullanım alanlarına, tarihi konut dokusunun turizm tesislerine, kırsal, doğal ve kıyı alanlarının kentsel alanlara dönüşmesinde ise işlev belirleyici bir unsur olmaktadır.

Kentsel alanlar, yapı yoğunluğu, yapı düzeni vb fiziksel doku özelliklerinin değişmesi, teknik altyapının iyileştirilmesi, veya işlevsel yeniden yapılandırılma yoluyla dönüşebilmektedir. Ancak bu müdahaleler anlaşılır gerekçelere dayansa bile, mutlaka daha iyi yaşam koşulları getirmiyor olabilmektedir. Örneğin, yasadışı fakat yeşil ağırlıklı gecekondu bölgeleri, ruhsatlandırılarak apartmanlaştığında, alan sakinlerinin yaşam- tırlarındaki daha sağlıklı ve ölçekli sosyal ilişkiler de yitirilebilmektedir. Kentsel yenileme nitelikli müdahalelerinin, korunması gerekli tarihi dokula- rı yıkıcı etkileri olduğu da sık sık görülmektedir. Bu açıdan, kentsel dönüşümün mimari ölçekte iç içe bir kentsel tasarım sürecinde gerçekleştirilmesi önem kazanmakta, yıkılması doğru, kolay veya akılcı olmayan, yoğunlaşmış kentsel alanlarını- zın, daha ince düşünülmüş, ayrıntılı çözümler içeren müdahalelerle yeniden değerlendirilmesi zorunlu olmaktadır. Bu süreçte mimarların plan- cılar ve diğer ilgili disiplinler kadar toplumla ve siyasetle de buluşması önemli olmaktadır.

Ekonomi-Politik Kuramları

Kentsel dönüşüm de, kent ile ilgili diğer birçok konu gibi, geniş bir sosyo-ekonomik ve politik kuram birikimi ile irdelenmektedir. Bu birikime yön veren başlıca düşünce akımları arasında, 1970'li yıllardan bu yana etkili olan, genel olarak Marksist çizgide düşünen toplumbilimci- lerin, kentsel sistemin, emeğin tüketim yoluyla yeniden üretilmesi sürecinin bir işlevi olduğunu, kentle siyasi erk arasındaki ilişkilerin önemini ve bu ilişkilerin toplumsal sınıflar dinamiği içinde anlam kazandığını belirten kuramları sayılmalıdır (Keleş 1998: 112-113).

Kapitalist sistemin kent mekanlarına müdahalesini inceleyen Harvey, kentlerdeki bozuk kaynak dağı- tım aygıtlarının adaletsizlikleri artırdığını ve bu gidiş durdurulamazsa kentler sistemi içinde yoğun bir çatışmalar dönemine gireceğini ifade etmiştir. Kentlerde olup biten her şeyi, toplumsal ilişkiler ağını ören sınıflar diyalektiğinin belirlediğini öne süren, günümüzün önde gelen toplumbilim-

Kentsel dönüşüm de, kent ile ilgili diğer birçok konu gibi, geniş bir sosyo-ekonomik ve politik kuram birikimi ile irdelenmektedir.

cilerden Castells'e göre "kentsel bunalım, üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki çelişkilerin özel bir görünümüdür". Ayrıca Castells, kentsel politikanın konusunun, siyasal pratiklerden ziyade sistemdeki çelişkilerin tanımlanması olduğunu, o halde dar geliri yığınların kentsel bunalımlar karşısından gösterdiği tepkinin, siyasal gelişmeleri belirleyen en önemli bağımsız değişken olduğunu ifade etmiştir (age: 105-115). Türkiye'de gecekondü kesimlerinin kentleşme süreci üstündeki belirleyiciliği de burada kuramsal olarak açıklama bulunmaktadır.

Türkiye'de Gecekondü Olgusu ve Arsa Ekonomisi

Türkiye kentlerindeki dönüşüm deneyiminin her dönemde belirleyici olan unsurların başında gecekondü alanlarının geldiğini söylemek yanlış olmaz. Bu, Türkiye'nin ekonomik gelişme sürecinin de temel bir ögesi olup, tarımdaki modernizasyon ve kentlerdeki sanayileşme ile kırdan kente kopuş ve göçler ile bunların getirdiği kentsel yoksulluk gibi olgular, Batıda sanayi devriminde yaşanan evrelerin ülkemizdeki karşılığı niteliğindedir.

Gecekondü alanlarının hikayesi, bu alanlarda yaşanan çeşitli dönüşüm türlerine koşut olarak anlatılabilir. İlk olarak, kent merkezlerindeki geçiş ve çöküntü bölgelerine dönüşen en eski gecekondü mahallelerinin, ilk sahipleri tarafından daha sonra gelen göçmenlere kiraya verilmesi şeklinde bir el değiştirme yaşanmıştır.

Gecekondü kesimlerinin kentsel siyasette varlığını hissettirmesi, 1963 yılında çıkarılan ve belediye başkanının halk tarafından doğrudan seçilmesini sağlayan 307 sayılı Belediye Yasası ile başlamıştır. Önemli büyüklüğe ulaşan gecekondü halkı, mahalle statüsünü elde ederek kent yönetiminin yasal bir parçası olmak olanağına da kavuşmuş, 1960'lı-70'li yıllardaki gelişmelerine koşut olarak özellikle İstanbul'da küçük belde belediyelerinin oluşumunda bir patlama yaşanmıştır (Keleş 2003: 12). Gecekondü halkı, mahallelerine teknik altyapı ve sosyal donatı hizmetleri almak konusunda politikacılara baskı yapar hale gelmiştir. İmar afları süreci ise gecekondü alanlarını yasalastıran 775 Sayılı Gecekondü Yasası (1966) ile başlamıştır. Bu yasada, yasadışı yerleşimi önlemek için ıslah – imar planları üretileceği hükmü de yer almış, bu planlar yoluyla, gecekondü alan-

ları meşru hale gelirken, altyapı hizmetlerinin getirilmesiyle düzgün, düşük yoğunluklu, yeşil ağırlıklı yaşam alanlarına dönüşmüştür. Burada gerçekleşen dönüşüm türü 'sağlıklaştırma' olarak tanımlanabilir. 1983-1988 arasındaki yıllar içinde, birbiriyle ilişkili ve af kapsamını fiziksel ve işlevsel yönden genişleten yeni af yasaları (2805, 2981 ve 3414 sayılı yasalar) çıkarılmıştır. Bu yasalarla beraber getirilen uygulamada, gecekondulaşmış ve gecekondulaşma tehlikesi altındaki alanlarda tapu tahsis belge satışları ile gelişim alanları da yaratılmıştır.

Bir diğer dönüşüm türü olarak 'yeniden yapılandırma', söz konusu alçak ve seyrek dokunun çok katlı binalara dönüşmesiyle gerçekleşmiştir. 634 Sayılı Kat Mülkiyeti Yasası (1965), bireysel yapı birimlerine yönelik mülkiyet haklarının genişletilmesini desteklemiş, aynı zamanda piyasa mekanizması içinde yap-satçı olarak tanımlanan küçük sermayeli konut üreticileri eliyle mevcut konut stokunun yıkılarak apartmanlaşmasına imkan vermiş ve hisseli tapuya dayalı parçalı mülkiyet yapısının gelişmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda, bir yandan kent çeperlerinde, gecekondulular kendi imkanlarıyla ürettikleri çok katlı binalara taşınmış, bir yandan da 1980'lerde kent merkezlerindeki eski ruhsatlı konut alanları da yap-satçı, ruhsatsız apartmanlaşmaya maruz kalmıştır. 1984 yılında çıkarılan 2985 sayılı Toplu Konut Yasası, yarattığı Toplu Konut fonu (ve fazla uygulama alanı bulamayan, tarihi konut stoğunun iyileştirilmesini de öngören hükümleri) ile, kooperatifler, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) veya TOKİ – yerel yönetim işbirliği ile dar ve orta gelir grubuna, büyük özel girişimciler ve Türkiye Emlak Bankası kanalıyla ise yüksek gelir grubuna yönelik yapılan toplu konut uygulamaları yaygınlaşmıştır.

Kent çeperindeki gecekonduların alanlarında, orta – üst gelir gruplarına büyük inşaat şirketlerince sunulan konutların yapımı yoluyla 'kentsel yenileme' süreçleri yaşanmıştır. Konut yapımı, Ankara'daki Gecekonduyan Çağdaş Konuta Geçiş (GEÇAK) Projesi'nde olduğu gibi yine gecekondulara halkına, veya Portakal Çiçeği Vadisi ve Dikmen Vadisi Projelerinde olduğu gibi hem gecekondular hem de daha üst gelir gruplarına yönelik de olabilmektedir. Adı geçen projeler, yeşil ve kültür amaçlı kullanımları da içeren, kaliteli

yaşam çevreleri yaratmaları açısından olumlu bulunmaktadır. Ancak bu olumlu hedefleri ve sonuçları paylaşmayan uygulamalar çok daha yaygındır. Gecekondulara yönelik popülist politikalar sonrasında, üst gelir düzeyindeki lüks siteden daha fazla oranda, alt gelir düzeyine yönelik çok katlı sitelerinin artışı görülmektedir. Arsa piyasası üzerindeki sıkı denetimin gevşetilmesiyle, toplu konut konusunda gelişen talebin, hükümet üzerinde, kamuya ait toprakları inşaat gruplarına tahsis etme konusunda yarattığı baskı (Keyder 2000: 184-189) bu gelişmelerle bağlantılıdır.

Gecekonduların dönüşümü ve diğer benzer süreçler incelendiğinde, kentsel dönüşümün temelinde bir rant paylaşımı meselesi olduğunu hatırlamak gerekir. Kent içinde arsa değerlerindeki değişimler, gerçekleştirilemeyen rant potansiyelleri yaratarak dönüşme baskısı oluşturur (Tekeli 2003: 3). Bu baskıların egemen olduğu kentsel ortamda, bir ulusal servet olan kent topraklarının ve bunların oluşturduğu artı değer in nasıl toplum yararına kullanılacağı, cevaplanması zor fakat kritik bir sorudur. Arsa ve konut ekonomisinin toplu yararına yönlendirilememesi sonucunda oluşan arz – talep dengesizlikleri, bir yandan kentlere göçen yoksul kesimlerin meşru yoldan karşılanamayan konut ihtiyacı, diğer yandan ise gecekonduların dönüşüm süreci sonunda oluşan sunum fazlası şeklinde kendini göstermektedir.

1982 Anayasası'nın 23. maddesinde belirtilen 'sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek amacı' doğrultusunda kamunun alacağı etkin önlemlerin yerine, kentleşmeye şekil veren asıl belirleyici kapitalist üretim ilişkileri olmaktadır. Türk kentlerinde üretim alanları ve işgücü özellikleri, çalışan nüfusun sosyo-ekonomik seviyesi ve yaşam alanlarıyla yakından ilişkilidir. Kent mekanı, ister merkezde ister çeperde olsun, sanayide marjinal işlerde ve hizmetlerde çalışan işgücünün yaşadığı ve oluşturduğu konut alanlarının niteliklerine göre biçimlenir ve gelişir. Ayrıca, kentlere göçen işgücünün, konut talebinin karşılanmasında yaşadığı sürecin meşrulaştırılması için kent ve devlet yönetimlerinde oluşturduğu baskı, bu işgücünden yararlanılan sermaye kesiminin de çıkarlarına koşut olup, imaratların örgütlenmesinde sermaye kesiminin de etkili olduğu kabul edilmelidir. Bu olguyu doğrulayan Castells'e

Gece-
konduların
dönüşümü
ve diğer
benzer
süreçlerin
incelen-
diğinde,
kentsel
dönüşümün
temelinde
bir rant
paylaşımı
meselesi
olduğunu
hatırlamak
gerekir.

PLANLAMA
2006/1

göre, nitel dönüşümlere yönelmiş bir toplumsal hareketin kendiliğinden oluşması beklenemez; bu dıştan örgütlenmeye bağlıdır (ODTÜ MATPUM 2005: 18-24, Keleş 1998: 115).

Kent mekânı için toplumsal tabakaların hareketliliği de değişen ekonomik dengelerle ilişkilidir. Belirli bir gelir grubunun yaşadığı konutun bir alttaki gelir grubuna geçmesi olarak tanımlanan süzülme (filtering) olgusu sonucunda, terk edilen ve boş kalan yapıların sonradan gelenlerce işgali (invasion – succession), çevresel kalitedeki ve konut fiyatındaki azalmalara koşut olarak gerçekleşmektedir. Bu süreç daha sonra ters yöne dönerak soyulaştırma ile sonuçlanabilmekte, bu durumda ise sosyal dışlanma sorunları gündeme gelmektedir. Kentsel dönüşüm amaçlı müdahalelerde, belirli bir sosyal grubunun haklarının zedelenmesi ve bu değişimin istemli olup olmadığı gibi sorular kritik olmaktadır. Geçekundu dönüşümünde hem halkın rızası hem de itirazı olan durumlar yaşanmıştır. Bazı durumlarda ise, sosyal grupların konumları değişebilmektedir. Örneğin, Ankara’da Pursaklar bölgesindeki gecekonduların çok katlı konut yapılması amacıyla tasfiye edilmesi sırasında vatandaşların önce isteyerek yıkımlara yardım ettiği, daha sonra ise yeni yerleştirildikleri alanlarda, eski sosyal ilişkilerinden kopmaktan şikayetçi oldukları aktarılmaktadır. Burada, dönüşümün fiziksel etkileri önce algılanıp, sosyal etkilerin arkadan geldiğinin varsaymak doğru olabilir. Tam tersi bir durum olarak ise, Ankara’da Çankaya bölgesinde eski gecekondu sahiplerinin arsalarının satışından elde ettikleri apartmanları daha üst sosyo-ekonomik gruplardan kişilere kiralayarak bu gruplardan daha iyi ekonomik duruma geldikleri de aktarılmaktadır (Ulusoy, Turan, Yıldırım 2005).

Finansman ve İmar Haklarının Dönüşümü

Türkiye’de kentsel dönüşüm projelerinin kent yönetimlerinde hayata geçirilmesi için ayrılmış merkezi yönetim kaynakları bulunmamaktadır. Buna karşılık, yerel yönetimlerin yararlanabileceği, Avrupa Birliği, Akdeniz Çevresel Yardım Programı (METAP), Avrupa Yatırım Bankası, Euromed, UNESCO ve Avrupa Konseyi fonları gibi çeşitli uluslararası kaynaklar mevcuttur. Ülke çapında kullanılabilecek, uluslararası kurumlar-

dan, merkezi ve yerel yönetim kaynaklarından ve özel sektör katkılarında beslenen, kentsel dönüşüme yönelik özel bir fon kurulması ise daha kalıcı bir yöntem olarak tavsiye edilmektedir (Keleş 2003: 24-26). Bu tür dışardan desteklerle yürütülme seçeneğinin yansısı, kentsel dönüşüm projelerinin kendi iç kaynaklarını yaratabilmeleri ve ekonomik sürdürülebilirliklerini sağlamaları için özelleşmiş modeller üretmeleri için de çabalar mevcuttur. Bu modellerle, bir yandan kentsel rantların kamuya dönmeye de sağlanmış olmaktadır.

Türkiye’de yerel yönetimlerin kentsel uygulamalarda başvurdukları başlıca imar araçları arasında kamulaştırma ve 18. madde uygulamaları olarak bilinen arsa düzenlemesi bulunmaktadır. Bu araçlardan yola çıkılarak kentsel dönüşüm projelerinde yeni yaklaşımlar ve yöntemler de bugün türetilmektedir. Buna göre, bireysel imar hakkı yerine, proje bazında yaratılan değerlerin paylaşımı esasına dayanan modeller geliştirilmelidir (Göksu 2003: 279). Mülkiyet ve imar haklarını farklı biçimlerde ele alan çeşitli yöntemler aşağıda sıralanmıştır:

- İmar hakkı toplulaştırması: Hisseli mülkiyetten kaynaklanan uygulamalar zorluklarını aşmak için uygun olan bu yöntem, Dikmen Vadisi ve Portakal Çiçeği Vadisi projelerinde kullanılmıştır. Klasik kamulaştırma yerine, projede yaratılacak rantın, uzlaşma yoluyla paylaşımı ilkesi esastır (agm: 271).

- İmar hakkı aktarımı: İstanbul – Kuştepe kentsel dönüşüm projesinde bu yöntem kullanılmıştır (Keleş 2005: 436). ABD’de tarım toprakları ve korunacak kentsel alanlar için çok kullanılmış olan imar hakkı aktarımı, Türkiye’ye özgü koşullar iyi değerlendirilerek birçok uygulama alanı bulabilir. Buna göre, imar hakkı gönderen bölgenin, koruma amaçlı kısıtlı imar statüsü devam edecek, karşılığında edinilen kaynak ile alanın koruma ve bakımı sağlanacaktır. İmar hakkı alan bölge ise bu haklar sayesinde gelişecek ve imar rantı elde edecektir. (Göksu 2005)

- Menkulleştirme: Gayrimenkulün Türkiye’de temel bir yatırım aracı olması dolayısıyla, bu yöntem planlamanın en önemli aracı haline gelebilir. Gayrimenkul ve finans sektörünün bir araya gelmesi ile bu yönde yeni olanaklar bulunmaktadır, ancak modellerin hukuki

yönden iyi hazırlanması, bu işlemden rol alacak bankaların da hazırlanması gerekmektedir. Fonların kullanımında, yasa çıkarmada ve ortaklıkların oluşumunda, düzenleyici ve yol gösterici olma konusunda kamuya büyük görevler düşmektedir (Göksu 2003: 279).

Yukarıda anlatılan proje gerçekleştirme araçlarına eşlik edecek, sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik araçları da geliştirilmesi gereklidir. Başarılı dönüşüm doğrultusunda, yapılar ve çevreleri ile birlikte buralardaki 'faaliyetlerin' de korunması ve dönüşüme ayak uydurması, yerel halka yeni istihdam olanakları yaratan, gelir düzeyini yükseltici insan kaynakları geliştirme programları ve katma değer stratejileri uygulanmalıdır. Bunun alanda hızla yükselen fiyatlar ve yaşam giderleri de göz önüne alınarak yapılması, yerel halkın yerel tüketim döngülerinden dışlanmalarını önlemek açısından önemlidir. Bu konu dönüşümün yapısal sosyo-ekonomik sorunlarından biridir. (Göksu 2005; Keleş 2003: 5)

Küreselleşmenin Kentlerdeki Etkileri

Türkiye'de kentsel dönüşümün ardındaki türlü sosyal ve ekonomik dinamiklere ve uygulama olanaklarına baktıktan sonra, bugünkü tabloyu derinden etkileyen bir unsur olarak küreselleşmenin de iyi anlaşılması gerekmektedir. Küreselleşmenin etkilerinin sorgulanması, kentlerin dönüşümünün

boyutlarının algılanması ve araştırılması ile eşanlamlıdır (Görgülü 2005).

Sermayenin dünya çapında egemenliğini ve özgürce uluslararası dolaşımını hedefleyen küreselleşmenin bu hedefe ulaşması için ulusal sınırlamaların ortadan kalkması gerekmektedir; bu nedenle ulus devlet işlevinin bittiği iddia edilmekte ve yerleşme kavramı devreye sokulmaktadır. Küreselleşme, postmodernizm kavramıyla bütünleşmektedir. Sermayenin hareketine yönelik olarak yaratılan, sendikal yapılanmadan yoksun bırakılmış esnek işgücü piyasası, sermayenin yarattığı eşitsiz mekan gelişimi sonucu ortaya çıkan zengin bölgelerin ve çöküntü alanlarının birikteliği, dengesiz gelir dağılımı ve yoksulluk, küreselleşmenin sosyal ve ekonomik alandaki önemli yansımalarıdır. (Akın 2005: 8)

Ancak, sermayenin hareketliliğine karşın emek hareketsizleştirilmekte, ulusal sınırlar içinde tutulmaya çalışılmaktadır. Çünkü bu, yeni emeğin aktığı ülkelerde hazmedilemeyecek oranlarda işsizliğe ve diğer sosyal ve ekonomik gerginliklere yol açacaktır (agm: 12). Burada küresel kapitalist sistemin, 'merkez ülkeler' ile 'çevre ülkeler' şeklindeki ayrımının önemi ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan 'çevre ülkelerin' küresel sistem içinde yer alışı, ancak toplumsal düzenlerinin ve yaşam çevrelerinin olumsuz etkilenmesi pahasına gerçekleşebilmektedir.

Sermayenin hareketliliğine karşın emek hareketsizleştirilmekte, ulusal sınırlar içinde tutulmaya çalışılmaktadır.

PLANLAMA
2006/1

1980'lerin başında yaşanan hızlı ekonomik dönüşüm, çöküş içindeki eski imalat endüstrilerinin yerine, hizmet sektöründe yeni istihdam alanları yaratılmasını beraberinde getirmiştir. Post-Fordist ekonominin gelişimi ve desantralizasyon eğilimlerinin görüldüğü bu dönemde, ekonomik taban genişlemiş ve hizmet sektörü yatırımlarında coğrafi yer seçimi öne çıkmıştır. Şehirler turistleri, yatırımcıları ve onların istihdam ettikleri insanları kendilerine çekmek için sıkı bir rekabete girişmiştir (Urry 1995: 212). Ekonomik ve fiziksel kentsel dönüşüme katkıda bulunan bir strateji olarak kültür politikasının önemi artmıştır.

Küreselleşme ve beraberinde gelen metalaşma süreçleri, toplumsal kimlikleri oluşturan özgün değerlerin kaybolmasıyla ilgili sonuçlar yaratmaktadır. Sterilize edilerek izleyiciye yeniden sunulan 'miras' olgusu, son dönemde kültür turizmi alanında çok tartışılan bir mesele olmuştur (age: 219). Yerel kimliklerin ürünleşmesi yanında, bir tek-tipleştirme süreci de mekana yansımaktadır. Dünya kapitalist sistemi, tüm dünyayı kendi hedefleri yönünde ekonomik ve kültürel boyutlarıyla bütünleştirmekte, asimile etmektedir (Akın 2005: 8). Uluslararası sermayenin serbest akışının öndeki engellerin kaldırılması girişimleri, kentin kimliğini oluşturan kültürel ve doğal değerlere olumsuz etkilerde bulunmakta, aynı zamanda, karar verici konumdaki aktörlerin dünya görüşlerini de bu yönde etkilemektedir. Küreselleşme ile sürdürülebilir kalkınmanın gelişmesi bu noktada açıkça ortaya çıkmaktadır. (Keleş 2003: 11)

İstanbul, 19. yüzyıldan itibaren küresel sisteme bağlanmış, batılı ülkelerin bir 'çevre ülke' olarak Osmanlı'nın ekonomisini kontrol edebildikleri bir kanal işlevi görmüştür. Böylece, dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmiş Üçüncü Dünya ülkelerinde görülen, Manuel Castells'in bağımlı kentleşme (dependent urbanization) diye nitelendirdiği tipik eğilime örnek olmuştur. İstanbul, 1980'li ve 1990'lı yıllarda dünyada yayılan küreselleşmeden de çok etkilenmiştir. Ekonomik, finansal, sosyo-kültürel ve siyasi kurumları ile bir dünya kenti özelliklerini gösteren şehir, uluslararası sermayenin ilgisini çekmiştir. Post-Fordist gelişmeler, İstanbul'da hizmet sektörünün artmasına, dünyadaki yeni tüketim anlayışını paylaşan yeni bir orta sınıfın yükselmesine ve bu sınıfın talep

ettiği prestijli konut alanlarının türemesine neden olmuştur. Aynı değişimlerin mekandaki yansımaları, 1980'lerde Haliç kıyısı ve Tarlabası'ndaki yenileme müdahaleleri ve İstiklal Caddesi'nin yayalaştırılarak bir kültür aksi haline getirilmesi şeklinde belirmiştir. Sterilize edilen kimlikler konusunda gösterilebilecek en son örneklerden biri ise Beyoğlu'ndaki Fransız Sokağı sokak dönüşüm projesi olup, yüksek gelir gruplarına hitap eden bu kafe – restoranlar bölgesinin, Beyoğlu'nun kozmopolit yapısı içine tam oturmayan homojen ve kontrollü yapısı, toplumun çeşitli kesimlerinden tepkilerle karşılaşmıştır.

İstanbul'da 1970'lerden itibaren ve çoğunlukla 1980'li ve 1990'lı yıllarda soylulaştırma ve koruma kavramları çerçevesinde dönüşüm çabaları da yaşanmaktadır. Bu tür dönüşümün ayrırcı özelliklerinden biri, arındaki itici güçtür; resmi yönetimce alınan kararlara bağlı dış etmenler yerine, burada dışsal ve içsel etmenlerin özel bir karışımı etkili olmaktadır. Söz konusu örneklerden, Kuzguncuk, Cihangir ve Galata dönüşimleri, 'sivil müdahale' denebilecek türdedir. Bunların ortak özellikleri arasında, tarihi / eski kentsel dokulara, entelektüel / profesyonellerin öncülüğünde birey temelli süreçlerle, özgün kimliği ve tarihi değerleri canlandırma uğraşlarını içermesi, bu uğraşlar sonucunda yükselen çevre kalitesine koşut olarak arazi fiyatlarında artış olması ve sosyal dışlanma tehlikesinin belirmesi, ancak semt içi örgütlenme ve kısmi kurumsal desteğin sağlanabilmesi sayılabilir. Bu örneklerin yanı sıra, daha yeni örnekler olarak verilebilecek, Beyoğlu'nda İstiklal Caddesi odaklı güzelleştirme projesi ve UNESCO ve AB destekli Fener – Balat Rehabilitasyon Projesi dönüşümleri ise 'kurumsal müdahale' niteliği taşımaktadır.

Son yıllarda gözlenen bu dönüşüm örnekleri, tüm olumlu göstergelerine karşın eşgüdümсüz ve parçalı bir düzeyde kalmaktadır. Yerel yönetim, merkezi yönetim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki kopukluk, mevcut projelerin ekonomik ve kültürel açıdan sonuçsuz bırakmış, bu da dönüşüm için ulusal ve uluslararası kaynakların harekete geçirilmesinin engellemiştir. Planlı bir yaklaşımın, bu konudaki olanakları da artıracakı beklenmektedir. Görünüşe göre, İstanbul halkının ve meslek örgütlerinin artan beklentileri, şehir yöneticileri üzerinde daha planlı ve etkili

projeler uygulanması, özellikle de tarihi alanların korunarak dönüştürülmesi konusunda baskı yaratacaktır. (Keleş 2003: 15)

Merkezi ve Yerel Dönüşüm Politikaları

Türkiye’de kentlerde yaşanan değişim ve dönüşümleri yönetmek görevi, öncelikle merkezi kurumlara ait olmuştur ve bu ağırlığın izleri bugün de mevcuttur. 1963 yılında başlayan Planlı Dönemde, Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve bölgesel ölçekte kalkınma planları yapılmaya başlamıştır. Gerçekten de, kentsel dönüşüm olgularının etkileşim içinde olduğu dinamikler, kırdan kente göçte olduğu gibi, bölge planlama ölçeğine kadar uzanmakta ve ülke çapında ele alınmayı gerektirmektedir.

Hızlı kentselleşme, doğurduğu gecekondu olgusu ile birlikte, kentsel siyasetin önem kazanmasında büyük bir rol oynamıştır. Yerel ile merkezi yönetim arasında, kaynak sorunları, vesayet uygulamaları, arsa spekülasyonu, konut bunalımı ve kır – kent dengesizlikleri ile ilgili gerginlikler yüzeye çıkmıştır (Keleş 1998: 119). Merkezi yapılanmadan kaynaklanan sorunlara bir tepki olarak, 1970’li yıllarda Belediyecilik Hareketi doğmuş, ancak çok büyük bir etki yaratamamıştır. Daha sonra, 1980’li yıllardan itibaren yerel yönetimler daha somut biçimde ağırlıklarını artırmıştır. Bu süreçte bir etken olarak, 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası (1984) ve 3194 sayılı İmar Yasası (1985) ile bazı yetkiler belediyelere devredilmiştir. Bununla birlikte, yukarıdan aşağıya doğru yönetim anlayışı belirli ölçüde, özellikle yerel yönetimlerin merkezi fonlara bağımlılığı konusunda devam etmektedir (Keleş 2003: 13).

Günümüzde, kentsel dönüşüm kapsamına giren müdahaleler yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluk alanına girmektedir. Avrupa Birliği’nin Avrupa Yerel Yönetim Şartı gibi belgelerinde vurgulanan yerinden yönetim (subsidiarity) ilkesi doğrultusunda, kamu hizmetlerinin vatandaşın en yakın makam tarafından yerine getirilmesi beklenmektedir. Ancak yapılacak işin kapsamı, niteliği ve ekonomik verimlilik ile ilgili gereklilikleri göz önüne alınarak, bu hizmetler daha büyük bir makama da devredilebilmektedir. (agm: 24) Bununla birlikte, kentsel dönüşüm için ulusal bir strateji izlenmesi önerilmektedir. İngiltere’deki ulusal dönüşüm stratejisi ile ilgili politikalar, ser-

best piyasa yanlısı ve müdahaleci sosyal demokrat yaklaşımlar arasında bir denge kurmaya çalışan ‘Üçüncü Yol’ ideolojisi üzerine inşa edilmiştir. Thatcher iktidarında, pazar öncülüğünde dönüşüme dayalı, Urban Development Corporations (Kentsel Gelişme Şirketleri) ve City Action Teams (Kent Eylem Ekiplei) gibi oluşumlarda, İngiliz İşçi Partisi’nin yenilenmiş programlarında ise 1998 tarihli New Commitment to Regeneration (Dönüşüme Yeni Bağlılık)’ gibi merkezi – yerel yönetim birimlerini bir araya getirme girişimleri, bu doğrultudaki yeni kurumlar kurulma girişimlerini yansıtmaktadır. Bunların yanında, daha yaygın kentsel dönüşüm dalgalarının tetikleyicisi olacak prestij stratejileri geliştirilmiştir. Yüksek kaliteli bir yer imgesi yaratmaya odaklı, bir nevi ‘kentsel akupunktur noktaları’ olan bu projelerde, kentsel tasarım öğesinin de önemli rolü bulunmaktadır. Ancak prestij projelerinin yoksul kesimlere faydadan çok zarar getirdiği, fiziksel dönüşüm mekanizması sağlasa bile, daha derinde yatan sosyal ve ekonomik ayrımlar gizlediği bilinmektedir. Kente gerçek anlamda olumlu etkiler getirecek kültür politikalarının, kentsel dönüşümün, ekonomik, çevresel, sosyal, kültürel, sembolik ve politik vb tüm boyutlarına cevap verebilmesi gerekir. (agm3-4)

Kapsamlı – Rasyonel Planlamadan Stratejik Planlamaya Geçiş

Küreselleşme ile yakından ilgili olan postmodern anlayışta, kentin bir bütün olarak görülmesinden vazgeçilince kent, parçalı, değişik öğelerin kolajından oluşan bir oluşum olarak algılanmaktadır. Bu halde, rasyonel kapsamlı planlama anlayışının yerini değişik projelerden oluşan bir plan anlayışı almakta ve kentsel tasarım projeleri ön plana çıkmaktadır. (Tekeli 1999: 29-31) Planlama kuramına göre, imar planlarının uzun süreli olma özelliği, Türkiye’de denetlenemeyen kentsel gelişmeler nedeniyle hayata geçmekte zorlanmakta, bu durum kentsel dönüşümün de doğasına uygun olan noktasal müdahaleler için zemin hazırlamaktadır. Bu yüzden postmodern ‘planlama’ anlayışının, Türkiye gibi istikrarsız ülkelerde daha kolay yeşerebildiği düşünülebilir.

Son zamanlardaki akımlar içinde kentsel yenileme ve kentsel tasarım projeleri gibi kavramlar, litera-

türe yeni giren kavramlar olarak lanse edilmektedir, fakat aslında bu terimlerle açıklanan işlevler her zaman varolmuştur. Yeni olan, içeriklerinin postmodernitenin parçası yaklaşıma uygun olarak tanımlanması ve kentsel rantları yasallaştırma aracı olmalarıdır. Dönüştürülecek alanların belirgin seçim kriterlerinin olmayışı, planlama ilkelerinin dikkate alınmayışı ve tasarımların parçalı yapılması, dönüşen alanları birer yamadan ibaret kılmaktadır. İstanbul özelinde Galataport, Haydarpaşa ve Dubai Towers gibi projeler, sermayenin mekandaki belirleyiciliğinin açık ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Akın 2005: 58)

Kentsel dönüşümün Türk planlama literatüründe tartışılmaya başlanması, 1980’lerin dışa dönük, küreselleşen dünyada bir yer edinme çabaları ile şekillenen hükümet politikalarının uzantısıdır. 1970’lerden beri dünyada tartışılmakta olan, katılımın sorgulanması, dönüşümün gerçekleşme süreci, kent sosyal coğrafyasına etkileri gibi konular, Türk planlama deneyimi için görece yenidir. Bu nedenle küresel sermayenin çekici bulacağı dönüşüm uygulamaları, tarihi doku, çöküntü alanları ve özellikle ıslah planları ile dönüştürülemez alanlarda tek çözüm olarak öne sürülmektedir. (Dündar 2003: 65)

Kentleşmeyi ilgilendiren, Habitat II ve Yerel Gündem 21 gibi güncel uluslararası belgelerde, konut sağlamanın çok boyutluluğu, ödenebilir konut biçimleri, eşit erişim, katılım ve ortaklıklar gibi ilkeler vurgulanmaktadır. Bu ilkeler arasında en çok tartışılardan biri olan katılım, küreselleşme ve stratejik planlama açısından da değerlendirilmek durumundadır. Bir yandan, küreselleşmenin türlü olumsuz etkileri arasında katılımcı yaklaşımlardan da söz edilirken, diğer yandan bunun sağlıklı kentsel süreçlerde bir şart olduğu kabul edilmektedir. Sonuç olarak, katılımın hangi koşullarda ve amaçlarla gerçekleştirildiğine bakmak gerekli görünmektedir.

Postmodernizmde, tam katılımcı, planıcının oyunun belirleyicisi değil, bir parçası haline geldiği planlama anlayışı ortaya çıkmaktadır (Tekeli 1999: 29-31). 2000’li yıllarda görülen ve ‘ikinci kuşak yapsal reformlar’ olarak adlandırılan harekette, bürokrasinin hantallığına karşı daha etkili olacağı öne sürülen özelleştirme ile ilgili olarak da katılım karşımıza çıkmaktadır. Kentsel hizmetlerin sağlanmasında devletten hizmet üretici

rolünün düzenleyici role dönüşmesine ve hizmetlerin özelleştirmesine meşruiyet verilmesi gerekmektedir, burada da katılımcı demokrasi anahtar bir rol oynamaktadır. Ancak demokratik süreçlerin gerçekten işleyip işlemediği sorgulandığında bu meşruiyet de yerine gelmemiş olmaktadır. (E. Göksu 2005)

Uygulamalar, katımlı planlamanın Türkiye’de gerçek anlamda gerçekleşmediğini göstermektedir. Bunun nedeni de katılımın Türk kentleşme yapısı ile kurumsal ve yasal yapıdaki özel sorunlarının yeterince irdelenerek uyarlanmadığı şeklinde açıklanmaktadır. Etkin katılım için, idari birimlerin nüfus ve alan cinsinden büyüklüklerinin uygun olması gerekmektedir, bu koşullar sağlanamadıkça da M. Bookchin’in ‘yurttaşlığın düşüşü’ (‘the decline of citizenship’) olarak adlandırıldığı süreç oluşmaktadır. Bununla birlikte, Dikmen Vadisi ve Portakal Çiçeği Vadisi gibi ıslah – imar projeleri ilk defa planlama ve uygulamada yerel hak sahiplerinin karar alma sürecine katılımını benimsemiştir.

Son Yasal Düzenlemeler ve Arka Planı

Sürdürülebilirlik, stratejik planlama, katılım, ve yönetime dair, yukarıda yer yer açıklanan ilkeler, bir yandan Türkiye’de kent gündeminde ‘ideal’ planlama süreçleri olarak tartışılmakta, diğer yandan son iki yılda kent planlaması ve ilgili birçok alanda yapılan yasa değişikliklerine farklı şekillerde yansımaktadır. Yaşanan yasal ve yönetsel değişimler, her zaman bilimsel ve adaletli planlama ilkelerini yansıtmamakta, yasallık her zaman meşruiyet anlamına gelmemektedir.

Toplumsal refah ideallerinin gerçekleşmesini engelleyen bir unsur olarak sürekli karşımıza çıkan küreselleşme, bu güncel gelişmelerin de arka planına egemen görünmektedir. Sermayenin özgür dolaşımını sağlamak üzere küçültülmesi istenen devletin boşalttığı alanları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörün doldurması beklenmektedir. Kent mekânını kolaylıkla tüketilmesi için yeni yapılanmalara ihtiyaç vardır. Bu nedenle gerek duyulan yasa ve yönetmelikler hızla çıkarılmaktadır. Son dönemde çıkarılan / çıkartılmaya çalışılan kamu yönetimine, yerel yönetimlere, kamu görevlilerine, imar uygulamalarına ve yapılaşmaya, ülke asatlarının satışına vb ilişkin yasalar ve yasa tasarıları bu

çerçevede değerlendirilmelidir. Yerel yönetimler yasası örneğinde, iddia edilenin tersine, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi şöyle dursun, toplumsal hizmetlerin daha da büyük bir kısmının özel sektöre devredileceği açıktır. Dahası, sermayenin devletin korumacı duvarlarından uzak, küçük birimlerle kolay iş yapma olanağını sağlayacak olan yerleşme için bir adım daha atacaktır. (Akın 2005: 18-20)

Görünüşe göre, ulus-devlet yerine geçen bu daha küçük birimlerin başında, büyükşehir belediyeleri gelmektedir. Kürselleşmeden kaynaklanan sosyal ve ekonomik dengesizlikler ve yığılmalar sonucunda, hammadde ve insan kaynaklarının etkin kullanımı amacıyla kentlerin bir ağ şeklinde birleşerek oluşturduğu 'bölge-kent' kavramı geliştirilmiştir. Bu durum ile, büyükşehir belediyelerinin görev ve yetki alanlarını genişleten, ancak ilçe ve daha alt kademe belediyelerinin yetkilerini kısıtlayan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası (2004) arasında bağlantı kurulabilir. Yasada ayrıca katılım konusuna yer verilse bile, katılım imkanları kısıtlı kalmakta, meclis gündemlerinin Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından belirlendiği kapalı bir sistem sürmektedir. 5393 sayılı Belediye Yasası (2005) da Büyükşehir Belediyelerine büyük yetkiler tanımakta, kamu kurumlarının yetkileri belediyelere transfer olmaktadır.

Konut sunumu ile ilgili bunlardan başka, bankalardan uzun vadeli kredi ile ipotekli konut satın alınmasını öngören 'mortgage' sistemi de büyük bir tartışma konusudur. 'Dar gelirlilerin konut sorununa çözüm' olarak sunulsa bile, aslında bu sistemle arza çıkarılacak olan konutların yüksek gelir gruplarının yararlanabileceği nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Şimdiden basın – yayın araçlarında reklamları verilen lüks konut siteleri de bunu ele vermektedir. 'Mortgage' sistemi ile ilgili düzenlemeleri, anayasal bir hak olan konut hakkının ve kamu yararının ihlali olarak yorumlamak da mümkündür. Diğer bir kritik nokta, Bankalar Birliği Başkanının da endişesini belirttiği, konut yapım işlerinde dış fonlardan yararlanılması ile ilgilidir. Kürselleşmenin Türkiye gibi 'çevre ülkeler' için taşıdığı tehlikelerden biri de bu noktada belirmektedir. Böylece, ulusal gelire katkısı olmayan bu ekonomik etkinlik ile,

Türkiye'deki kentsel topraklar yabancı grupların ekonomik yatırım alanına dönüşmekte, Türk toplumu ise giderek daha çok tüketen bir topluma dönüşmeyi sürdürmektedir. Oysa bu konut alanlarının yaşam kalitesi ve insani / sosyal boyutu açısından sorgulanması yapılmamaktadır. (Ulusoy, Turan, Yıldırım 2005)

Bunlar bir yana, karar süreçlerinin katılımdan uzaklaştığını, baş döndürücü yasama hızından, toplumun ve meslek çevresinin yaşamayı zorlukla takip etmesinden anlamak da mümkündür. Kentsel dönüşümün yapısal özellikleri ile ilgili olarak daha önce anılan direnç unsurlarından biri de, dönüşüm gündemini empoze eden yöneticiler ve işbirliği içinde oldukları özel şirketler gibi aktörlerin, Mimarlar Odası gibi meslek odaları ve sivil toplum kuruluşları ile karşı karşıya gelmesiyle somutlaşmaktadır. 1 Mart 2005 tarihli 'Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Yasa Tasarısı' ile oluşan tepkiler sonucunda bunun kapsamı daraltılmış halde yürürlüğe giren hali, 16 Haziran 2005 tarih ve 5366 sayılı 'Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun' (kısa adı ile 'Koruma ve Yaşatma Yasası') ardından başlayan uygulamalar, davalar ve yoğun tartışmalar, daha uzun bir süre gündemdeki yerini koruyacak gibi görünmektedir.

Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Yasa Tasarısı

1 Mart 2005 tarihli Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Yasa Tasarısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yayınladığı özete göre, "kentin işlevsel ve yaşamsal standartlarını oluşturan bazı şehir merkezlerinin eskiyen dokularının ve yerleşim alanlarının, kültürel miras değerlerinin korunması, sosyal donatı alanlarının büyüütülmesi ve sağlaştırılması, otopark sorununun çözülmesi, günümüz konfor şartlarında konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, kentlerin merkez alanlarının sağlıklı bir şekilde iskan edilerek günümüz gereklerine uygun olarak kullanılabilir hale getirilmesi" amacını taşımıştır. Ayrıca, afete duyarlı alanlarda, kentsel standartlara uygun kullanıma yönelik iyileştirme, tasfiye ve yenileme sağlanmasından da tasarda söz edilmektedir.

Böyle bir yasa tasarısı, kentsel dönüşüm için daha önce belirtilen, ulusal bir strateji izlenmesi gerek-

PLANLAMA
2006/1

sinimine bağlanabilir, ancak içeriği bu konuda çok belirligin ayrıntılar içermemekte ve gerçek anlamda etkin ve sağlıklı bir dönüşüm pratiği yaratma kapasitesine sahip görünmemektedir. TMMOB'un Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası gibi konuyla ilgili meslek odaları da yasaya verdikleri tepkilerde; yasanın kapsamlı ve bütüncül olmaması, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası ile çelişkiler taşıması, uygulama ve denetimde uzmanların ve aktörlerin katılımının sağlanmaması, tarihi dokularda tahribata ve kaçak yapılaşmanın meşrulaştırmasına neden olacağı ve haksız rant düzenlemelerine olanak sağlayabilecek hükümler içermesi değerlendirmeleri yapmıştır. (Ekinci 2005a; Ekinci 2005b; TMMOB Şehir Plancıları Odası 2005a)

'Kentsel dönüşüm'ün ne demek olduğu konusunda da üniversitelerden 'farklı amaçlara hizmet etmeyecek' şekilde kesin ve açık bir tanımlama almak ihtiyacı belirtilmiştir. Bu tanımlamalar altında mevcut olup, yeni gelişmelerle birlikte güncellenmektedir; ancak yasama ve uygulama süreçlerinde bunlardan daha çok yararlanılması gerekmektedir; yasa koyucuların ve yerel yönetimlerin akademik ve bilim çevrelerinden alacakları danışmanlık hizmetleri bu konuda yararlı olacaktır.

Kentsel Gelişim ve Dönüşüm Yasası resmen çıkmamış olsa bile, ona koşut olarak hazırlanmış anlaşılan 5393 sayılı Belediye Yasası'nın 'Kentsel dönüşüm ve gelişim alanı' ile ilgili 73. maddesinde kentsel dönüşüm ve gelişim projelerine ilişkin ifadeler kalmıştır.

'Büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri ve il belediyeleri ile nüfusu 50.000'in üzerindeki belediyeler; kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir.'

5366 sayılı yasa da yer almayan bu ifadeler, hızlı yasa çıkarma furiasında bazı tutarsızlıkların meydana gelebildiğini göstermektedir. Ayrıca, her ne kadar 'asıl yasa' yürürlükte değilse bile, Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi'nin, Ulus Tarihi Kent Merkezi için aldığı kararda, 73. maddeye gönderme yapılmaktadır. Yasa çıkarma operasyonları birbirini tamamlayıcı olmanın ötesinde birbirinin yerine geçebilme güvencesi ile de hazırlanmış görünmektedir.

‘Koruma ve Yaşatma Yasası’

Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Yasa Tasarısı, ilk haliyle yürürlüğe girmeyip, yalnızca tarihi yapı stoğuna indirgenmiş bir biçimde tekrar görüşüldüğünde, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (Kabulu 16.6.2005; RG 5.7.2005 / 25866) adıyla yasalaşma şansını bulmuştur.

Kısaca ‘koruma ve yaşatma yasası’ olarak anılmaya başlayan yasanın içeriğine göz atıldığında sayıca az ancak her biri kapsamlı maddeler altında düzenlenmiş olan şu hükümler görülmektedir:

- Yasanın amaç ve kapsamı, sit alanları ile koruma alanlarının, yeniden inşa ve restore edilmesi; buralarda konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması; doğal afet risklerine karşı tedbirler alınması ve kültür varlıklarının yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır.

- Yenileme alanların belirlenmesi, belediye meclisinin salt çoğunluğu ve Bakanlar Kurulu kararı ile yapılmakta, uygulama bir program dahilinde etap etap projelendirilebilmektedir.

- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunca karara bağlanmasını müteakip, yenileme projesine yönelik kamulaştırma ve uygulama yapılır.

- Yenileme projeleri ve uygulamaları, il özel idareleri ve belediyeler eliyle, ayrıca Toplu Konut İdaresi ile ortak olarak da, yapılır veya yaptırılarak uygulanır, kontrol, denetim ve takip işlemleri yapılır.

- Aynen korunarak yenilenecek yapılara ilişkin uygulamalar, projenin bütünlüğü kaydıyla parsel sahibince yapılabilir.

- Doğal afet riskine karşı, tasfiye de dahil olmak üzere gerekli düzenlemeler yapılabilir.

- Yenileme projelerini onaylamak üzere Koruma Bölge Kurulları gereğince oluşturulur.

- Yenileme projeleri, kültür varlığının rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri ile onarılabilecek veya yeniden inşa edilecek yapıların imar mevzuatında öngörülen projelerinden oluşup, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu hükümlerinden muaftır.

- Taşınmaz tasarrufları üzerinde geçici kısıtlamalar konabilir, anlaşma yolu öncelikli olup anlaşma sağlanmazsa kamulaştırma yapılabilir veya sınırlı aynı hak tesis edilebilir.

- Hazineye ait taşınmazlar belediyelere bedelsiz devredilir, gelir getirici faaliyetlerinin yüzde yirmibeşi Hazineye verilir, taşınmazlar Hazinece satılabilir.

- Yenileme projeleri her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır.

- Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payı hesabından belediyelere aktarma yapılır.

- Tarihi yapılar, korunmak suretiyle, kişi ve kuruluşlara sınırlı aynı hak olarak tesis edilebilir.

Koruma ve Yaşatma Yasası, bir yandan Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Yasa Tasarısına yapılan eleştirilerin bir kısmına maruz kalmış, bir yandan da tarihi dokuların korunarak geliştirilmesi için itici bir güç olma potansiyeli açısından iyimserlikle karşılanmaya çalışılmıştır. Bu yasaya yöneltilen eleştiriler arasında, yine mevcut koruma mevzuatı ile tam örtüşmemesi, bu mevzuattaki eski (özellikle sitlerdeki yapılaşma koşulları ve koruma amaçlı imar planları gibi) kavramlar ve değişikliklerle getirilen yeni (örneğin alan yönetimi gibi) kavramlar ile ilişkisinin kurulmaması; koruma terminolojisindeki bazı eksiklikler ve tutarsızlıklar; ve yöntemlerin belirsizliği sayılabilir.

Yöntemdeki belirsizliklerin açığa kavuşturulması, Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği’nin (RG 14.12.2005 / 26023) çıkarılması ile belirli oranda giderilmiştir. Yönetmelikte, il özel idareleri ve belediyelerce oluşturulacak olan yenileme alanlarının tespitine, teknik altyapı ve yapısal standartlarının belirlenmesine, projelerinin oluşturulmasına, uygulama, örgütlenme, yönetim, denetim, katılım ve kullanıma ilişkin usul ve esaslar verilmektedir.

Yönetmelikte yer alan konu başlıklarına bakıldığında, meslek odalarına dağıtımı yapılmış olan önceki taslağına göre geri adımlar atıldığı görülmektedir:

- Yenileme avan projesi, yenileme uygulama projesi, etap alanı, etap proje ve programı,

Yöntemdeki belirsizliklerin açığa kavuşturulması, Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği’nin çıkarılması ile belirli oranda giderilmiştir.

PLANLAMA
2006/1

**İstanbul'da,
Formula 1
otomobil
yarış pisti,
Galataport,
Haydarpaşa
Limanı
ve 'Dubai
Towers'
gibi proje-
ler kamu-
oyunda
geniş yankı
bulmuştur.**

uygulama birimi ve ortak uygulama şeklinde yeni tanımlar getirilmiştir; yönetmelik taslağında yer alan koruma amaçlı imar planı tanımının ve taslak metinde "yenileme projeleri ile etap proje ve programları koruma amaçlı imar planı esas olarak hazırlanır" ifadesinin kaldırılması, yasa da mevcut olan kopukluğun sürmesine yol açmaktadır.

- Örgütlenme, Katılım ve Kamuoyunun Bilgilendirilmesi ile ilgili olarak, taslak metinde uygulama biriminin oluşturulması ve bu birimde görev alacak uzmanların niteliklerin belirleyen maddeler kaldırılması, uygulamanın niteliğini olumsuz etkileyecektir. Ayrıca, Katılım ile ilgili maddelerin yer alması olumlu olmakla birlikte kapsamı oldukça daraltılmıştır.

- Yenileme Alanının tespitindeki kriterler yetersiz ve koruma bilimi bakımından tutarsızdır.

- Koruma bölge kurulunun sadece yenileme alanına özgü kararlar almak üzere kurulması kurullar sisteminde tutarsızlık yaratacaktır.

- Büyükşehir belediyelerince başlatılmayan uygulamaların ilçe ve ilk kademe belediyelerince tek başına veya müşterek olarak yapılması veya yaptırılması tanımlanmış ancak bunun esaslarının nasıl düzenleneceği belirsiz kalmıştır

- Uygulama esnasında her türlü kontrol, denetim ve takip işlemleri, yetkili idareler veya uzman kurumların yanında özel kişi veya kuruluşlara yaptırılması, sakıncalı olacaktır. Bu konu, yapı denetimi ile ilgili, 'yeminli serbest mimarlık ve mühendislik büroları' kurulmasını öngören kararın yargıda iptal edilmesi gibi süreçler ile birlikte değerlendirilebilir.

Yürürlüğe giren bu yasa ve yönetmelik, kentsel dönüşüm konusunun yalnızca tarihi doku kısmı ile ilgili olduğundan, etkileri bir derece kısıtlanmış gibi görünmektedir. Öte yandan, şimdiye kadar ortaya çıkan uygulamalarda, Koruma ve Yaşatma Yasası'nın sınırları zorlanarak birçok alanın yenileme alanı ilan edilmesi suretiyle suistimal edilmeye çalışıldığı, ayrıca yerel yönetimlerle ilgili çıkarılan diğer yasalardan faydalanılacağı anlaşılmaktadır.

Güncel Proje Uygulamaları

Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin belirttiği üzere, son günlerde özellikle Ankara ve İstanbul'da kamusal alanlarda yabancı ve yerli yatırımcılar tarafından yapılması planlanan ve yapımı ile ilgili engellerin yöneticiler tarafından, yasa tanımadan bertaraf edilmeye çalışıldığı, 'büyük' ve 'akıllı' projeler, kentlerimizde ve mimarlık alanında tahmin edilebilecek gelişmeleri doğuracaktır.

Tüm dönüşüm süreçlerinin en yoğun yaşandığı yer olan İstanbul'da, Formula 1 otomobil yarış pisti, Galataport, Haydarpaşa Limanı ve Gan ve 'Dubai Towers' gibi projeler kamuoyunda geniş yankı bulmuştur. Bu projelerin çoğunda, İstanbul'un özgün kent kimliği açısından çok özel konum ve özellikteki mekanlara, bu kimlikleriyle bağdaşmayan kamuya kapalı veya yoğun yapılaşmalar önerilmekte olup, bir kısmı da alışıldık biçimde yargı yoluyla engellenmiştir. En son olarak ise, Beyoğlu Belediyesi'nin Koruma ve Yaşatma Yasası'na dayanarak ilçede bir yenileme alanı ilan edildiğine ve burada turizm / ticaret ağırlıklı işlevlere dayalı müdahaleler getirileceğine dair taslak bilgiler alınmaktadır.

Bu bölümde, İstanbul'daki projeler yerine, Ankara'da uzun süredir çok tartışmalı olan bazı projelere daha geniş yer verilmesi tercih edilmiştir. Bunlardan ilki, Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 14 Ocak 2005 / 210 tarih ve sayılı kararı ile belirlenen 'Ulus Tarihî Kent Merkezi Yenileme Alanı'dır. Bu meclis kararında,

- İlk sit kararının alındığı 1980 yılından itibaren Ulus Tarihî Kent Merkezinde köklü değişim / dönüşüm sağlanmadığından, mevcut dokudaki yapıların yıkılmaya, yıpranmaya yüz tutmuş olup, alanın mezbelelik bir görünüm kazandığı,

- Hızlı, hayata geçebilecek güncelleştirilmiş yeni bir 'Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı' oluşturma ihtiyacı doğduğu

belirtilerek, Belediye Kanunu'nun 73. maddesinin verdiği yetki ile teklif sınırları içinde kalan tüm planların iptali öngörülmüştür.

Yenileme alanında eski planlar yerine yapılacak proje, 1920'ler - 60'lar arası yapılmış bazı önemli Cumhuriyet dönemi anıtsal yapıları da dahil olmak üzere birçok binanın yıkılmasını ve yerine yeşil alan, otopark ve çarşı yapılmasını,

ayrıca Sümerbank binasının yeni belediye sarayı olarak hizmete sokulmasını içermektedir (CNN Türk 2005).

İptale konu esas plan olan Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma İslah – İmar Planı ('Bademli Planı') müellifi B. Günay'ın, bilim ve meslek adamı olarak bu karara tepkisi şöyle dile getirilmiştir:

- Planlama uzun soluklu bir süreçtir. Planın öngördüğü projelere bağlı olarak alt-ölçeklerde ele alınmış, katılım ve yönetim pratiğe aktarılmıştır. Uygulamaların sonuçları (parselasyon planları) ise yeni alınmaktadır.

- Usul açısından bir yönetimin plan iptal etme yetkisi olmaması gerekir, bu karar bir hukuksuzluk örneğidir. Bir Belediye Başkanı'nın yasal zemini de olan bir plana 'iptal ediyorum' deme hakkı, hiçbir katılımcı ya da yönetimsimci planlama modelinde bulunmadığı gibi, genelde ahlak ve özelden meslek ahlaki içinde yer almamaktadır.

- Planı onaylayacak olan Koruma Kurulu'nun yapısını değiştirme girişimleri olduğu basına yansımıştır.

Bu yenileme projesine, birçok kurum tepki göstermektedir. Projeyi, aynı zamanda İslamcı eğilimli kent yönetiminin Cumhuriyetin sembolik değerlerine müdahalesi olarak yorumlayan Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 'Ulus Benim' kampanyasını başlatmış, bu çerçevede,

- Yıkılacağı söylenen Cumhuriyet dönemi yapılarından yedi ana yapının kültür varlığı olarak tescil edilmesi talebiyle 13 Ocak 2005

tarihinde Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kuruluna başvurulmuştur. Bunlardan birinin tescillenmesi sağlanabilmiştir.

- 'Ulus Girişimi Platformu' oluşturularak, kamuoyu bilinçlendirme çalışmaları ile sorunu kentliyle paylaşma süreci başlatılmıştır. Bugüne kadar 56 sivil toplum kuruluşu, yıkımları istemeyen Ulus sakinleri ve esnafı ile bir araya gelmiş, alanın önem ve değerlerinin tanıtılmasına yönelik geziler gerçekleştirilmiştir.

- Büyükşehir Belediyesi meclis kararının iptali için dava açılmıştır.

(Ulusoy 2005: 42, Ulusoy, Turan, Yıldırım 2005)

Ulus Tarihi Kent Merkezi Yenileme Projesinin, yakınında yer alan Atatürk Kültür Merkezi Yenileme Projesi ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. AKM alanının kullanımı, 2302 sayılı yasa ile belirlenmiş olup, yasanın ilk hükmüne göre, alanda 'Milli Mücadele tarihini, türk halk kültürünü ve sanatını tanıtan kullanımlar ve Milli Komitenin saptayacağı tesisler bulunur'. Milli Komite'nin 9 Aralık 2004 tarihli toplantısında, alanın bütünü için genel bir projenin plan ve maketleriyle birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından tamamlanmasına karar verilmiştir. Ankara Mimarlar Odası, Cumhurbaşkanına bir mektup yollayarak, alanın Büyükşehir Belediyesine devredilmesiyle ilgili endişelerini iletmıştır. Konu Milli Komitede görüşülmüş, Oda'nın öne-

Kente
dışarıdan
gelen-
lere karşı
sergilenen
çevresel
imajın
düzel-
tilmesi
istemi ile
geçekondü
alanlarının
yerine 72
bin nüfus-
luk 18
bin toplu
konutun
temeli atıl-
maktadır.

risi ile teknik bir alt komite kurulmuştur. Burada da büyükşehir belediyesinin AKM yasasına aykırı hareket ettiği açığa çıkmış ve belediye öneriyi şimdilik geri çekmiştir. (Ulusoy 2005: 42, Ulusoy, Turan, Yıldırım 2005)

Kuzey Ankara Kentel Dönüşüm Projesi Yasası ise, büyükşehir belediye başkanına ithafen kamuoyunda 'Gökçek Yasası' olarak bilinen ve havaalanı – Çankaya Köşkü hattını oluşturan Protokol Yolundaki yerleşim alanlarını konu almaktadır. Bu yazıda bahsedilen birçok olguyu barındıran bu girişim ile, kente dışarıdan gelenlere karşı sergilenen çevresel imajın düzeltilmesi istemi ile geçekondü alanlarının yerine 72 bin nüfusluk 18 bin toplu konutun temeli atılmaktadır. Bu yapılaşmanın, Ankara'nın önemli hava sirkülasyon vadilerinden birini kapatacak olması da projenin bilimsel kriterlerinin, kente katkısının, gerçek talebine arz olup olmadığının sorgulamalarına eklenen ayrı bir eleştiri olmaktadır. (Ulusoy 2005: 42, Ulusoy, Turan, Yıldırım 2005)

Ankara'nın bir diğer sorunlu projesi olan, batı gelişim aksına yakın TOBB arsası konusunda, Mimarlar Odası girişimlerinin, alandaki emsal değerinin tekrar imar planında öngörülen değere düşürülmesi yönünde olumlu sonuç verdiği anda, Büyükşehir Belediyesi burayı 'kentsel yenileme alanı' ilan etmiştir. Böylece, kentsel dönüşüm, Ulus konusunda ideolojik ve politik bir araç haline gelmesinin yanı sıra, burada da bir planlama aracı olarak kentsel rant artırımı için kullanılmış olmaktadır. (Ulusoy, Turan, Yıldırım 2005)

Meslek çevreleri, gündemdeki projelerin, getirmekte oldukları ciddi ve büyük bir değişimlere oranla ciddiyetsiz kanunlarla ele alınması karşısında tepki duymakta ve bu gelişmelerin ardındaki derin ilişkiler ağını kavradıkça büyük endişeler duymaktadır. Uygulamalar, dönüşümün toplumsal adalet ve sürdürülebilirlik ilkelerine sahip stratejik yaklaşımlarına değil, küreselleşme içindeki hızlı imaj ve rant kazanımı boyutuna odaklanmış şekildedir.

Genel Değerlendirme

Kentsel dönüşümün şimdiye kadar anlatılmaya çalışılan çeşitli ve karmaşık boyutları değerlendirildiğinde, başlangıçta sorulan 'kentsel

dönüşüm bir kent için gerekli mi?' sorusuna dönülebilir.

Kentlerin değişiminin ve dönüşümünün, doğal akışları içinde kesin bir gerçek olduğu kabul edilmekle birlikte, müdahaleci bir girişim anlamındaki kentsel dönüşümün gerekli olmadığı ilk bakışta düşünülebilir. Sürdürülebilir gelişme ve önleyici eylemler alınmasına bugünkü ve gelecekteki kuşaklarca yeterince dikkat edilirse, büyük dönüşüm operasyonlarına gerek kalmayabilir (Keleş 2003: 26) İstikrarlı gelişme, köklü ve sarsıcı değişimlere fırsat veremeyebilir. Ancak dış etkenler, dünyada yaşanan uluslararası gelişmeler, yerelde kent dokularına da yansımaktadır. Kent ortamları sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan bu etkilere karşılık verebilecek donanımına sahip olduğu ölçüde, sosyal dengelerini, değerlerini ve sağlıklı yaşam çevrelerini koruyabilme şansına sahip olabilir. Türkiye'de bu tür bir donanım bulmak güç görünmektedir. Kentsel aktörler arasında, sömürücü dış etkilere sorgulayan, direnç gösteren kesimler, örneğin mimarlık ve planlama alanındaki meslek odaları, bazı yerel sivil örgütler ve bilim çevreleri, yargının da işleyebildiği oranda, yasal değişikliklerin önünü kesmeyi ve kampanyalar yoluyla topluma sorgulanmasını sağlamayı başarabilmektedir.

Kentsel dönüşümün gerekliliği hala tartışılmalı olsa da, son derece karmaşık kentsel dinamikler karşısında kaçınılmaz olduğu söylenmelidir. Planlama disiplininin özünde, kentsel – mekansal gelişmeyi ve toplumun doğal eğilimlerini doğru şekilde (adaletli, kamu yararını ve çevre değerlerini gözeterek) yönlendirme görevi yatmaktadır. Özellikle demokratikleşme ve aydınlanma sürecinin toplum genelinde tamamlanmadığı bir toplumun istikrarsız sosyo-ekonomik düzeninde, fiziksel mekanın ve içinde barındırdığı değerlerin sürdürülebilir kullanımı için, dönüşüm müdahalelerinin de toplumdaki ilgili aktörlerle iletişim halinde, sürekli denetim ve gözetim altında tutulması şart görünmektedir.

Kentsel aktörlerin başında gelen yerel yönetim, birçok güncel durumda, özel şirketlerle birlikte kamu hakkını gasp etme yolları bulmaktadır. Yerel yönetimler, ekonomilerini sürdürme ve büyütme adına yalnızca gayrimenkul serma-

yesine temellenmek ve bunu da 'kentsel dönüşüm' olarak sunmak hakkına sahip değildiler (Görgülü 2005) Yerel yönetimler, başta kamu yararını gözetme olmak üzere üzerlerine düşen görevini yapmayınca ve yetkilerini suistimal edince, sivil toplum kuruluşları olmak üzere diğer aktörlere büyük sorumluluk düşmektedir. Toplum genelinde, sorunların bilincinde olan örgütlü bir kitle yaratıldığı zaman, konuyla ilgili duyarlılığa ve uzmanlığa sahip kısıtlı çevrelerin yükü azalabilecektir. Sağlıklı düşünce / politika üretmeyen toplumlar, sağlıksız çevrelerde yaşamak durumundadır.

Ortaya çıkan oldukça karamsar tablo ve zorlu koşullara karşın, geleceğe dair iyimser beklentileri korumak ve ilerleme yönünü pekiştirmek adına, ve 'dönüşüm nasıl olmalı?' sorusu yanıtlanmaya çalışılmalıdır; bunun için uzmanlarca önerilen temel yaklaşımlar hatırlanabilir:

- Tüm dönüşüm projeleri, yalnızca pazar güçlerinin yönlendirilmesine bırakılmayıp, kapsamlı, bütüncül ve düzenleyici bir plan / program doğrultusunda yürütülmelidir.
- Etkin katılım ile ortaklıklar ve müzakere ortamı tüm aktörler adına sürekli ve canlı tutulmalıdır; ortaklık kavramı yerel yönetim - özel sektör ötesinde daha geniş bir çerçevede algılanarak, uzman meslek üyeleri, sivil toplum kuruluşları ve aydın vatandaşların işbirliğinde katılması gerekir. Koruma ve dönüşüm, birer sosyal bilinç ve kültür meselesidir. Bu konuda siyasi liderlerin kararlılığı da gereklidir.
- Farklı ölçeklerdeki eylemlerin ve farklı düzeylerdeki kamu mercilerinin birbirleriyle hem yataş hem de dikey eşgüdümü sağlanmalıdır.
- Ulusal ve uluslararası düzeyde farklı şehirlerin birbirleriyle dayanışma ve bilgi alışverişini, Avrupa Yerel Yönetim Şartı uyarınca da beklenmektedir.
- Gelişme dinamiklerinin doğru teşhis edilerek duruma uygun olarak özelleşmiş, gerçekçi ve uygulanabilir politikaların ve planların hazırlanması gerekir.
- En son ve belki de en önemli olarak, hakçılık, çevre değerleri ve yaşam kalitesi ilkelerine bağlı bir kentsel dönüşüm anlayışıyla şekillenen stratejilere ihtiyaç vardır.

Kaynakça

1. --, 'Tarihi Kent Merkezini Yıkım Bekliyor', CNN Türk, 13 Ocak 2005
2. AKIN, Emel, 'Küreselleşme, Kent ve Mekan', TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni, Kasım 2005, s. 6-20
3. CASTELLS, Manuel (çev. A. Erendil), 1997, Kent, Sınıf ve İktidar, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
4. DÜNDAR, Özlem, 'Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Kavramsal bir Tartışma', Özet, TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı (der. ÖZDEN, Pelin Pınar vd.), Yıldız Teknik Üniversitesi, 2003, İstanbul, s. 65
5. EKİNCİ, Oktay, 'Kentsel Döneklik' Yasası', Cumhuriyet, 24 Mart 2005 (a)
6. EKİNCİ, Oktay, 'Kentsel Döneklik'ten Dönüldü...', Cumhuriyet, 26 Mayıs 2005 (b)
7. GÖKSU, Emel, 'Yeni Yasal Düzenlemelerin Koruma Eylemleri Açısından Taşıdığı Riskler ve Fırsatlar', TMMOB Şehir Plancıları Odası Koruma Sempozyumu, 24-26 Kasım 2005, Diyarbakır (konuşma notları)
8. GÖKSU, Faruk, 'İmar Hakları Transferi Kavramı ve Yeni Yasada Taşınmaz Hak Aktarımı Uygulama Aracının Değerlendirilmesi', TMMOB Şehir Plancıları Odası Koruma Sempozyumu, 24-26 Kasım 2005, Diyarbakır (konuşma notları)
9. GÖKSU, Faruk, 'Kentsel Dönüşüm Projelerinde Yenilikçi Yaklaşımlar', TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı (der. ÖZDEN, Pelin Pınar vd.), Yıldız Teknik Üniversitesi, 2003, İstanbul, s.270-279
10. GÖRGÜLÜ, Zekai, 'Kentsel Dönüşüm Kentsel Rantın Yeni Adı Olmamalı', Cumhuriyet, 21 Ekim 2005
11. HARVEY, David, 1999, Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, İstanbul
12. KELEŞ, Ruşen, 1998, Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul
13. KELEŞ, Ruşen, 2004 (8. baskı), Kentleşme Politikası, İmge Yayınları, Ankara
14. KELEŞ, Ruşen, 'Urban Regeneration in Istanbul', Paper presented to the Workshop on Urban Regeneration in the Mediterranean Region, Split, 21-22 Temmuz 2003, UNEP Priority Action Programme, Regional Activity Center

15. KEYDER, Çağlar, 2000, İstanbul Küresel ile Yerel Arasında, Metis Yayınları, İstanbul
16. MADRAN, Emre & ÖZGÖNÜL, Nimet, 2005, Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı, T.C. Kültür Bakanlığı & TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara
17. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Araştırma Tasarım Planlama ve Uygulama Merkezi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, BİMTAŞ, 2005, İstanbul'un Eylem Planlamasına Yönelik Mekansal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme Çalışması (yayınlanmamış rapor)
18. SARIOĞLU, Servet, Yapı Denetimi, Kent ve Hukuk dersi için hazırlanmış sunuş, Ankara Üniversitesi, Aralık 2005
19. TEKELİ, İlhan, 1999, Modernite Aşılırken Siyaset, İmge Kitabevi, Ankara
20. TEKELİ, İlhan, 'Kentleri Dönüşüm Mekanı Olarak Düşünmek', TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı (der. ÖZDEN, Pelin Pınar vd.), Yıldız Teknik Üniversitesi, 2003, İstanbul, s.2-7
21. TMMOB Mimarlar Odası, "'Eskiye Kent Dokularının Yenilenmesi Korunması ve Kullanılması Hakkında Kanun Tasarısı" Hakkında Görüş', 19 Nisan 2004
22. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 50. Yıl Paneli: Mimarlar Odası'nın 50 Yılına Dışarıdan Bakış, 23 Aralık 2005 (konuşma notları)
23. TMMOB Şehir Plancıları Odası, 'Kentsel Dönüşüm Kanunu Tasarısı Yeni Sorunlar Yaratmaya Aday', Basın Açıklaması, 31 Mart 2005 (a)
24. TMMOB Şehir Plancıları Odası, "'Yıpranan Kent Dokularının Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun' Tüm Uyarılarımıza Karşın Yasallaştı', Basın Açıklaması, 23 Haziran 2005 (b)
25. ULUSOY, Ali, 'Ankara Kenti ve Mimarlar Odası', TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni, Kasım 2005, s. 40-47
26. ULUSOY, Ali, TURAN, Menaf & YILDIRIM, Ege, Ankara'da Kentsel Dönüşüm Politikaları, Yansımaları ve Sonuçları, Sunuş ve Sohbet Etkinliği, Mimarlar Derneği 1927, 22 Aralık 2005 (konuşma notları)
27. URRY, John (çev. R. Öğdül), Mekanları Tüketmek, Ayrıntı Yayınları, 1995
28. UZUN, C. Nil, 2001, Gentrification in İstanbul: A Diagnostic Study, Netherlands Geographical Studies, Utrecht